

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ МОНЕТ ПРИ ЇХ ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

В статті розглянуто особливості проведення ідентифікаційної експертизи монет. Подано характеристику ознак, за якими ідентифікуються монети; визначено основні етапи та методи проведення експертизи. Автором подано повну характеристику зовнішніх ознак монет, за якими визначається їх видова приналежність.

Ключові слова: монети, культурні цінності, ідентифікаційна експертиза.

Передрий О.И. Особенности идентификационной экспертизы монет при их перемещении через таможенную границу Украины. В статье рассмотрены особенности проведения идентификационной экспертизы монет. Дана характеристика признаков, по которым идентифицируются монеты; определены основные этапы и методы проведения экспертизы. Автором представлена полная характеристику внешних признаков монет, по которым определяется их видовая принадлежность.

Ключевые слова: монеты, культурные ценности, идентификационная экспертиза.

Peredriy O.I. Features of coins examination as they move through the customs border of Ukraine. The features of identification of coins are reviewed in this article. The author reviewed the main features, which help to identify coins. The author presents a full description of the external signs of coins, which determine their species identity. The main stages and methods of examination are considered in detail.

Keywords: coins, cultural values identification expertise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Культурні цінності є одним з основних елементів цивілізації та культури народів. Культурні цінності – це рукотворне багатство будь-якої країни, що накопичувалось та оберігалось протягом багатьох років і століть. Ставлення держави до збереження та захисту своєї культурної спадщини визначає міжнародний статус держави [1].

Проблеми боротьби з правопорушеннями у сфері охорони культурної спадщини, особливо з її організованими проявами, на сьогодні мають глобальний характер для національних інтересів багатьох країн світу. Контрабанда культурних цінностей – це джерело величезного незаконного прибутку. За даними ООН, щорічний дохід від транснаціональної злочинної діяльності, яка пов'язана з предметами мистецтва та культурними цінностями, становить близько 3,4-6,3 млн. доларів США, що становить 0,8 % усіх незаконних фінансових потоків [2]. Не є винятком і Україна. Незважаючи на

зростаючі витрати у сфері охорони культурної спадщини, за кордон України щороку вивозиться цінностей на сотні мільйонів гривень. Контрабанда культурних цінностей становить близько 3 % від загального обсягу або 8 млрд. 375 млн. грн (дані за 2014 рік) [3]. Відповідно до статистичних даних, найрозповсюдженішими об'єктами історико-культурних цінностей, які незаконно вивозяться за межі України, є: вироби із золота, срібла та скла; вишивки; монети; годинники (ручні, настінні); ікони; килими; книги.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемою контрабанди та митної експертизи культурних цінностей займаються фахівці різних галузей, які розглядають окремі її аспекти. Зокрема, вагомий внесок у теоретичні розробки загальної методики розслідування контрабанди предметів мистецтва зробили В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, Є.П. Гайворонський, Л.О. Ужва та ін. [3]. Проблематиці митної та ідентифікаційної експертизи культурних цінностей присвячені роботи Т.М. Артюх, В.І. Індутного, Я.В. Фурмана, О.Л. Калашникової та ін. [4-6]. Сучасні методики судово-товарознавчої експертизи окремих видів культурних цінностей розглянуті в працях В.В. Архіпова. Більшість досліджень, присвячених питанням розслідування контрабанди, мають закритий характер. Самостійна частина методики ідентифікаційної експертизи окремих видів культурних цінностей донині ще не розроблена. Митна експертна діяльність набуває особливого значення саме зараз, коли Україна стає східним кордоном ЄС, що передбачає необхідність приведення до загальноєвропейських стандартів наявних методів контролю за переміщенням культурних цінностей через митний кордон України, що визначає новизну й актуальність теми дослідження.

Мета статті. Розглянути особливості ідентифікаційної експертизи предметів нумізматики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як вже зазначалося вище, предмети нумізматики становлять значну частку в загальному обсязі культурних цінностей, які незаконно переміщуються через митний кордон України. *Нумізматика* – наука, що вивчає монети і монетні скарби як пам'ятки, які відображають економічний та культурний розвиток окремих країн (народів), роль грошей і грошових систем у певну історичну епоху. Монети виконують не лише свою основну грошову функцію, вони є предметом колекціонування, мають вагоме художнє та історичне значення; часто виступають у ролі складного історичного документу, носія інформації. Окремі монети, зображення на яких виконувалося на високому художньому рівні, є взірцем

образотворчого мистецтва.

Сучасні нумізмати високо цінують як старовинні, так і нові монети. Якщо антикварні монети зацікавлюють своєю історією, рідкісністю, старовинністю, то сучасні привертають увагу колекціонерів високим рівнем виконавської майстерності, художнім оформленням та унікальністю.

Відповідно до законодавства України заборонено до вивезення рідкісні монети виготовлені до XVIII ст. включно і вартістю від 1000 євро, дозволено до вивезення монети вартістю від 500 євро [8]. Проведення експертизи монет є досить складною процедурою, оскільки процес ідентифікації предметів нумізматики, на жаль, поки що не піддається чітко зафіксованому формальному опису, а часто має евристичний характер і залежить від професійного рівня та професійної інтуїції експерта. Хоча загальні правила оцінювання пам'яток культури передбачають виконання експертами таких видів робіт:

- ідентифікація; атрибуція; визначення прогнозної вартості пам'ятки.

Залежно від мети проведення експертизи (визначення рівня значимості культурної цінності, з'ясування її прогнозної вартості, визначення віку пам'ятки культури, встановлення автора чи місця виготовлення культурної цінності, ідентифікації) змінюються критерії класифікації, і кількість варіантів побудови таких класифікацій необмежена. Цілком зрозуміло, що будь-які класифікаційні моделі завжди залишаються лише умовними для спеціалістів і допомагають їм упорядкувати та уніфікувати свою діяльність. Таким чином, абсолютно об'єктивних класифікацій культурних цінностей не існує через необмежене розмаїття їх характеристик і ознак. Окрім того, різні види культурних цінностей мають різні характерні ознаки та критерії оцінювання, що зумовлює досить вузьку спеціалізацію експертів.

Робота експерта ускладнюється ще й тим фактом, що сучасна техніка дозволяє відтворити будь-які технології виготовлення культурних цінностей, фальсифікувати їх вік, підробити підписи тощо. Усе це ускладнює проведення експертизи й вимагає проведення комплексної експертизи, що поєднує:

- мистецтвознавчий стилістичний аналіз;
- архівно-документальну експертизу;
- широкий спектр лабораторних техніко-технологічних досліджень матеріальної структури пам'яток культури з використанням мікроскопів, спектрального аналізу, різноманітних хімічних реактивів, рентгенівського випромінювання тощо [7].

При проведенні експертизи монет необхідно визначити, в першу чергу, елементи зовнішнього оформлення. Елементи зовнішнього оформлення

грошей відбивають культурні традиції доби та потреби в них суспільства, його певних соціальних груп і верств, а також ідеологію емітентів (держав). При зовнішньому оцінюванні варто виокремити такі характерні ознаки монет (як аверсу, так і реверсу):

- емблематичні (герби, емблеми банків, символічні знаки);
- хронологічні (дати емісії);
- метрологічні (грошові номінали);
- орнаментально-мистецькі (прикраси, орнаменти);
- філігранологічні (матеріал виготовлення);
- дипломатичні (зміст написів);
- орфографічні (орфографія тексту);
- іконографічні (портретні зображення).

Сучасні методи проведення митної експертизи монет різняться за характером та особливостями використання.

1. Візуальний огляд з використанням багатофункціонального стереомікроскопа зі збільшенням $\times 120$; $\times 400$ (наприклад, Olympus серії SZ), який забезпечує високу точність при проведенні спостереження. При цьому констатуються усі наявні характерні ознаки монети, можна простежити: різновид штемпелів; як руйнувався штемпель; на якому етапі відбувалися ремонт і «чистка» тієї чи іншої монети. Також при зовнішньому огляді проводять оцінку гурту монети. Підробити якісно гурт фальшивки під старовинну монету складніше, ніж аверс з реверсом.

З використанням мікроскопа легко встановлюється відшарування невеликих частин поверхні монети з-за внутрішньої корозії домішок лігатури, що є показником безумовної автентичності монет, оскільки зробити відшарування штучно неможливо. Ще одним показником, який встановлюється під час візуального огляду є штемпельний блиск.

Метод дослідження неозброєним оком при скерованому освітленні дозволяє визначити склад забруднень, рештки ґрунту, місця активної корозії, товщину корозійного шару, склад корозії, колір металу і метал, технологію виготовлення, стилістичні особливості, сліди ремонту, потертості, тріщини, розриви, втрати, тавра, написи, покриття, емаль, пасти, рештки органіки тощо.

Більш ретельно й детально провадити дослідження дозволяє метод світлової мікроскопії за допомогою бінокулярних мікроскопів.

Результати візуального дослідження варто подавати не лише у вигляді опису та фотографій, а й відеозапису.

Одним з найважливіших завдань ідентифікації монет є визначення видової приналежності. При цьому слід користуватися певними правилами, за

якими монета може бути визнана окремим видом. Зокрема, слід оцінити вигляд монети в цілому, надписи, елементи рисунка.

Огляд монети в цілому – монета порівнюється з аналогом і визначається:

- відмінність у розмірах;
- відмінність в металі;
- значна відмінність в малюнку аверса або реверса, наприклад, на аналогу використовуються дубові гілки, а на тій, що оцінюється, пшеничні колоски;
- відмінність в оформленні гурта;
- наявність/відсутність обрізу;
- відмінність в ширині або висоті обрізу не менше, ніж на 30 %.

Огляд написів – монета порівнюється з аналогом і визначається:

- відмінність в написах на аверсі, реверсі, гурті (помилки або взагалі їх повна відмінність);
- видима відмінність в гарнітурі шрифтів (округлий, незграбний, жирний, похилий шрифти, шрифт із зарубками);
- видиме стиснення/розтягування букв у написі;
- дефекти розміщення букв - зрушення окремих букв усередині напису по одній з координат, неправильний поворот букви усередині напису;
- відмінність шрифту однієї або декількох букв у написі;
- зсув написів щодо інших елементів малюнка монети не менше, ніж на 0,5 мм для монет діаметром до 10 мм, і не менше, ніж на 1 мм – для крупніших.

Елементи рисунка – монета порівнюється з аналогом і визначається:

- відмінність в самому малюнку елемента, наприклад, хрест простий і фігурний;
- наявність будь-яких елементів в малюнку, наприклад, наявність/відсутність корони на голові монарха;
- відмінність в кількості елементів малюнка, наприклад, кількість колосків в гербі або пір'я в крилі гербового орла;
- відмінність у розмірі елементів малюнка, причому вона повинна бути не менше 10 % по одній з координат (ширина, довжина, висота, опуклість), для елементів більше 1 мм, інакше відмінність приймаються за наслідки життя монети;
- відмінність в розмірах крапок і елементів малюнка менше 1 мм повинні бути не менше 50 %, інакше відмінність приймаються за наслідки

життя монети; зрушення елементів малюнка відносно один одного, але не менше, ніж на 0,5 мм для невеликих монет (діаметром до 10 мм) і не менше міліметра для решти монет; поворот елементів відносно один одного, причому він повинен бути не менше 10 градусів для дотичних елементів і не менше 15 градусів для тих, що знаходяться на відстані один від одного.

Лінії та криві (круги, еліпси, дуги круглі та еліптичні) – монета порівнюється з аналогом і визначається:

- відмінність в товщині ліній і кривих більше, ніж на 50 % для ліній і кривих завтовшки менше 1 мм, інакше відмінність приймається за наслідки життя монети;

- відмінність в кількості ліній або кривих;

- відмінність в товщині ліній і кривих більше, ніж на 0,5 мм для ліній і кривих завтовшки більше 1 мм, інакше відмінність приймаються за наслідки життя монети;

- різниця не менше 10 % в розмірах однієї з осей кривих, наприклад, більш видовжений еліпс;

- відмінність в сполученні ліній, наприклад під прямим кутом, під кутом відмінним не менше ніж на 15 %, сполучення по колу, сполучення по еліпсу, відмінність розмірів осей еліптичних сполучень не менше, ніж на 10 % (більш видовжене сполучення);

- зсув прямих і кривих щодо елементів малюнка або написів, наприклад, на одній монеті пряма підходить до однієї букви, на іншій до сусідньої або для великих - до одного іншого боків букви.

Якщо монета не відповідає описаним вище вимогам за розмірами елементів малюнка, але є не менше трьох таких же монет, відмінності в монеті визначаються різновидом, а не наслідок її життя.

2. *Визначення проби металу та контроль вагових параметрів*, які повинні відповідати встановленим значенням для даного екземпляра. Найточніше дослідження проводиться методом спектрального аналізу за допомогою рентгено-флуоресцентного спектрометра (наприклад, OPTIMX фірми Thermo Electron Corporation). Використовуючи найновіші технологічні розробки можна точно виміряти відсотковий вміст золота, срібла, міді й інших металів. Напрацьована база спектрів разом із архівними довідниками геології дозволяють визначити найбільш високоякісні підробки. Проте на практиці поряд з сучасними спектрометричними методами для визначення вмісту металів у лігатурі використовують і інші, зокрема, якісні хімічні дослідження.

Встановлення технології виробництва – один з найважливіших етапів проведення експертизи монет. Всі справжні старовинні монети карбувалися.

Сучасні ж копії, навіть зроблені на високотехнологічному обладнанні, як правило, не карбуються, а відливаються. Лиття, навіть якісне під тиском, завжди можна відрізнити від карбування. До того ж часто для отримання фальшивок під старовинні монети застосовують срібло вищої проби, ніж у справжніх монетах того часу. Для перевірки підробки монети часто користуються методом нагрівання бокової поверхні монети над джерелом тепла (свічка, спиртівка).

4. *Відтворення історії побутування монети.* На даному етапі за допомогою історичних документальних джерел встановлюють історично доказані факти побутування монет.

5. *Порівняння зі справжньою монетою.* Детальне вивчення рельєфу і поля досліджуваної монети і порівняння її з цією такою ж монетою дає завжди стовідсоткове правильне рішення про справжність монети, точніше, що монети карбувалися одним штемпелем. Один з кращих і простих способів експертизи монет.

6. *Ідентифікація монети за допомогою каталогів,* як державних, так і міжнародних. Сучасна ідентифікаційна експертиза передбачає використання апаратно-програмних засобів для обробки, архівування, фіксації інформації, отриманої за допомогою фізико-хімічних методів.

Апаратно-програмні засоби дозволяють:

- зберігати інформацію про виріб;
- відокремити авторське зображення від реставрацій;
- об'єднати в єдине ціле зруйновану композицію;
- виділити деталі рисунка;
- здійснити атрибуцію пам'ятки культури.

Після ідентифікації перевіряють чи не перебуває даний нумізматичний матеріал в розшуку як культурна цінність.

Отже, експерти, врахувавши стилістичні та локальні особливості монет, характерні для певного історичного періоду та емітента, можуть провести їх ідентифікацію. Результати мистецтвознавчого, технологічного і документального досліджень монет повинні співпадати, і тільки тоді можна зробити правильні висновки, правильну ідентифікацію. Проте іноді експерти роблять помилки або результати експертизи необ'єктивні.

На наш погляд, причиною цього можуть бути такі чинники:

- недостатня кількість порівняльного матеріалу (еталонів);
- відмінність у зафіксованих наукових даних;
- неповнота наукового знання про предмет;
- розбіжність відомостей літературних джерел і практики;
- недосконалість апаратури, якою користуються експерти;

– наявність сторонніх втручань та особистісний фактор.

Проте, комплексний підхід до ідентифікації монет допоможе уникнути можливих помилок в їх ідентифікації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Питання процедури проведення ідентифікаційної експертизи монет, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення) та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, висвітлені в статті, свідчать про наявність специфіки проведення таких експертиз, і можуть бути використані для вдосконалення чинних методик.

Список використаних джерел

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей [Електронний ресурс] : Закон України [прийнято Верхов. Радою 21 вересня 1999 року №1068-XIV] // Лігазакон
2. Марко В.І. Поняття і суспільна небезпечність контрабанди історичних та культурних цінностей [Текст] / В.І. Марко // Митна справа. – 2010. – №1(67). – С. 45-49.
3. Суспільна небезпечність контрабанди культурних цінностей [електронний ресурс] / Л.О. Ужва, В.О. Петренко // Науково-практична Інтернет-конференція 14.05.2013. – Секція №5. – Режим доступу: <http://www.legalactivity.com.ua>.
4. Фурман Я. В. Проведення мистецтвознавчої експертизи при розслідуванні контрабанди культурних цінностей [Текст] / Я. В. Фурман // Держава і право. – 2007. – № 36. – С. 513–518.
5. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей [Текст] : підручник / за редакцією О.Л. Калашникової. – К. : Знання, 2006. – 479 с., 48 с. іл.
6. Індутний В. В. Оцінка культурних цінностей [Текст] / [В. В. Індутний, Е. В. Чернявська, К. В. Татаринцева та ін.]. – К. : Друкарня ДГЦУ, 2004.
7. Товарознавча оцінка культурних цінностей [Текст] / Т. М. Артюх, В.В. Індутний // Товарознавство та інновації. – 2009. – №1. – С. 23-29.
8. Передрій О.І. Проблеми сучасного ринку антикваріату [Текст] / О.І. Передрій // Актуальні питання сучасного товарознавства : Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, 12-14 квітня 2012 р., [матеріали] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Донец.нац.ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – С.97-98.

Стаття рекомендована до друку професором Байдаковою Л.І.

Стаття поступила в редакцію 29.12.2015 р.